JADIDLAR FIDOKORLIGI VA UNI IQTIDORLI YOSHLARGA O‘RGATISH YO‘LLARI HAQIDA

Maxsudjonov O. Z
Is'hoqxon Ibrat muzeyi dikertori Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchi, PhD

Annotatsiya. Maqolada XX asr boshlarida Turkistonda jadidlarning fidokorlik g'oyasi va uning milliy uyg'onish jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Jadidchilik oddiy islohotchilik emas, balki ta'lim islohoti, madaniy yangilanish va siyosiy faoliyatni qamrab olgan keng qamrovli intellektual harakat sifatida ko'rib chiqiladi. Maqola jadidlar merosini faqat tarixiy xotira emas, balki O'zbekiston kelajagi uchun strategik pedagogik resurs sifatida baholaydi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, Turkiston, fidokorlik, ta'lim islohoti, milliy uyg'onish, pedagogika, tanqidiy fikrlash, O'zbekiston.

Annotation. The article examines the concept of selfless dedication of the Jadids in early 20th century Turkestan and its significance for national awakening and modernization. Unlike a simple reformist movement, Jadidism embodied a comprehensive intellectual struggle that combined education reform, cultural innovation, and political activism. Thus, the Jadids' heritage is presented not only as historical memory but also as a strategic pedagogical resource for Uzbekistan's intellectual and civic future.

Keywords: jadidism, Turkestan, selflessness, education reform, national awakening, pedagogy, critical thinking, Uzbekistan.

Аннотация. В статье рассматривается феномен самоотверженности джадидов начала XX века в Туркестане и его роль в национальном возрождении и модернизации. Джадидизм представлял собой не только реформаторское движение, но и всеобъемлющую интеллектуальную борьбу, включавшую реформу образования, культурные инновации и политическую активность. Таким образом, наследие джадидов представлено не только как историческая память, но и как стратегический педагогический ресурс для интеллектуального и гражданского будущего Узбекистана.

Ключевые слова: джадидизм, Туркестан, самоотверженность, реформа образования, национальное возрождение, педагогика, критическое мышление, Узбекистан.

XX asr boshlarida Turkiston o'lkasi tarixiy chorrahada turar edi.

Bir tomondan Buxoro amirligi va Xiva xonligidagi ijtimoiy-iqtisodiy turg'unlik, ikkinchi tomondan chor Rossiyasining mustamlakachilik siyosati millatning kelajagini jiddiy xavf ostiga qo'ygan bir davrda tarix sahnasiga yangi ijtimoiy-siyosiy kuch – jadidlar chiqdi. Jadidchilik oddiy islohotchilik harakati emas, balki milliy uyg'onish, o'zlikni anglash va zamonaviy millat sifatida qayta shakllanishga qaratilgan keng qamrovli, intellektual va fidokorona kurash edi. Ushbu harakatning markazida turgan Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Is'hoqxon Ibrat kabi o'nlab ziyolilarning faoliyati "fidokorlik" tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir.

"Fidokorlik" bu o'rinda nafaqat mustabid tuzum tomonidan qatl etilishdek fojiaviy yakunni, balki butun ongli hayotni millat va vatan ravnaqiga bag'ishlashni anglatadi. Bu – o'z shaxsiy mablag'larini yangi maktablar, gazetalar va teatrlar uchun sarflashdagi iqtisodiy fidokorlik; mustamlaka ma'muriyati va mutaassib kuchlarning doimiy tazyiqlariga qaramay, ma'rifat tarqatishdagi intellektual jasorat; millatning siyosiy huquqlari va mustaqilligi uchun kurashishdagi siyosiy fidokorlikdir. Ularning faoliyati qarshilik ko'rsatishdan ko'ra ko'proq bunyodkorlikka yo'naltirilgan edi. Shu sababli, ularning fidokorligi zulmga qarshi qilingan qurbonlikdan tashqari, ular faol ravishda tasavvur qilayotgan va qurishayotgan kelajakdagi millat uchun qilingan qurbonlik edi.

Bugungi kunda jadidlarning tarixiy ahamiyati va ularning merosini o'qitishda qo'llanilayotgan pedagogik usullar o'rtasida sezilarli tafovut mavjud. Ushbu maqolaning asosiy muammosi ham shunda. Maqolaning bosh maqsadi – jadidlar fidokorligining ko'p qirrali mohiyatini tarixiy tahlil qilish hamda ushbu boy merosni iqtidorli yoshlarga o'rgatishning zamonaviy, samarali pedagogik strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolaning asosiy tezisi shuki, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Ibrat va Munavvarqori kabi shaxslarning fidokorona faoliyatini chuqur tahlil qilish hamda talabaga yo'naltirilgan zamonaviy pedagogik usullari qo'llash orqali jadidchilikni o'rganishni passiv tarixiy darsdan tanqidiy fikrlash, milliy o'zlik va fuqarolik mas'uliyatini shakllantiruvchi faol mashg'ulotga aylantirish mumkin.

Jadidlar fidokorligining qirralari.

Jadidlar fidokorligini to'liq anglash uchun uning turli yo'nalishlarini alohida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Ularning kurashi bir vaqtning o'zida bir necha jabhada – ma'rifat, siyosat, adabiyot va madaniyat sohalarida olib borildi.

Jadidlarning qat'iy e'tiqodiga ko'ra, millatning najoti – ma'rifatda, eski qotib qolgan ta'lim tizimini tubdan isloh qilishda edi. Ular bu yo'lda

bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etdilar.

Mahmudxo'ja Behbudiy haqli ravishda Turkiston jadidchiligining “karvonboshisi” deb e'tirof etiladi. Uning fidokorligi, avvalo, ma'rifatparvarlik faoliyatida namoyon bo'ldi. U o'z davri uchun inqilobiy ahamiyatga ega bo'lgan “Risolayi asbobi savod”, “Muntaxabi jug'rofiyai umumiy” kabi darsliklarni yaratdi, bu bilan bolalarga dunyoviy bilimlar berishga zamin yaratdi. Behbudiy o'z shaxsiy mablag'lari hisobidan “Oyina” jurnalini nashr etdi va bu nashr butun Turkiston uchun ilm-fan, madaniyat va siyosiy tafakkur minbariga aylandi. Uning “Ikki emas, to'rt til lozim” degan xitobi shunchaki savodxonlikka chaqiriq emas, balki millatni jahon hamjamiyatiga integratsiya qilishga qaratilgen strategik da'vat edi.

Munavvarqori Abdurashidxonov Toshkentdagi jadidchilik harakatining asosiy tashkilotchisi va amaliyotchisi sifatida tarixda qoldi. Uning fidokorligi shunda ediki, u 1904-yilda birinchi “usuli jadid” maktabini o'z hovlisida ochdi va butun shahar bo'ylab shunday maktablar tarmog'ini yaratishga bosh-qosh bo'ldi. U tomonidan yaratilgan “Adibi avval” va “Adib us-soniy” darsliklari milliy pedagogikaning ilk namunalaridan bo'lib, ta'lim va tarbiya birligini ta'minlashga qaratilgan edi. Munavvarqori, shuningdek, “Taraqqiy”, “Xurshid” kabi gazetalarga asos solib, matbuotni xalq ongini uyg'otuvchi qudratli kuch deb bildi. Uning “Taraqqiy” gazetasidagi “Jaholatimiz murakkab” sarlavhali maqolasi ta'lim islohotlari harakatining manifesti sifatida baholanadi.

Abdurauf Fitrat esa, jadidchilikning yetakchi nazariyotchisi va islohotchisi edi. Uning "Hayot yo'lidagi birinchi masala – maktab masalasidir" degan shiori butun faoliyatining asosiy g'oyasini tashkil etadi. Uning fidokorligi nafaqat nazariy g'oyalar ilgari surishda, balki ularni amaliyotga tatbiq etishda ham ko'rindi. Buxoro Xalq Sovet Respublikasining Maorif noziri lavozimida ishlagan davrida u ta'lim dasturlarini isloh qildi, o'zbek tiliga davlat tili maqomini berdi va o'nlab iqtidorliyoshlarni Germaniyaga o'qishga yubordi. Bu qadamlar uning millat kelajagi uchun naqadar qayg'urganini va fidokorona mehnat qilganini ko'rsatadi.

Jadidlar merosini o'rganish tarixiy bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmasligi kerak. Bu jarayon yoshlarda tahliliy fikrlash, vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Buning uchun esa ta'lim jarayoniga zamonaviy, interfaol usullarni joriy etish talab etiladi.

Yodlashga asoslangan ta'limga qarshi kurashgan jadidlarning o'zini an'anaviy ma'ruza va darslikni yodlatish orqali o'rgatish mantiqsizlikdir. Ta'lim paradigmasini o'zgartirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashni

rag'batlantiruvchi zamonaviy usullarga o'tish zarur. Maqsad – shunchaki bilim uzatish emas, balki o'quvchida chuqur tarixiy ongni shakllantirishdir.

Tarixiy ongni shakllantirishda interfaol texnologiyalar

Iqtidorli yoshlar uchun jadidlar merosini o'rgatishda quyidagi interfaol usullar yuqori samara beradi:

Loyihaga asoslangan ta'lim: Bu usul o'quvchilarga tarixiy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarga tatbiq etish, ijodkorlik va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Tarixiy modellashtirish va bahs-munozaralar: Bu usul o'quvchilarda empatiya hissini uyg'otadi va murakkab tarixiy qarorlarning mohiyatini tushunishga yordam beradi.

“Tasavvurdagi intervyu”: Bu ijodiy usulda bir o'quvchi tarixiy shaxs rolini o'ynaydi, boshqalar esa unga savollar beradi. Bu har ikki tomondan puxta tayyorgarlikni talab qiladi.

Manbalar bilan ishlash va tahliliy fikrlashni rivojlantirish

Haqiqiy tarixiy tushunchani shakllantirish uchun birlamchi manbalar bilan ishlash muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar Behbudiyning “Padarkush”i haqida o'qish o'rniga, dramaning o'zidan parchalar o'qishlari kerak. Munavvarqorining g'oyalari haqida aytib berish o'rniga, uning “Taraqqiy” gazetasidagi maqolalarini tahlil qilishlari lozim. Manbalar bilan bevosita ishlash dalillarni baholash, muallif pozitsiyasini aniqlash va shaxsiy xulosalar chiqarish imkonini beradi, bu esa tanqidiy tarixiy tafakkurning asosidir.

Ta'lim jarayoni sinf xonasi bilan cheklanib qolmasligi kerak. Zamonaviy madaniy resurslarni integratsiya qilish orqali mavzuni yanada jonli va ta'sirchan qilish mumkin.

Multimedia ko'rgazmasi: Toshkentda tashkil etilgan “Jadidlar. Turkistonga maktublar” nomli multimedia ko'rgazmasiga sinf bilan tashrif uyushtirish. Bu ko'rgazma mavzuni turli sezgi organlari orqali his qilishga imkon beradigan kuchli, innovatsion vositadir. Maktab o'quvchilari uchun maxsus chegirmalarning mavjudligi buni yanada qulay qiladi.

Hujjatli filmlar: Jadidchilik tarixiga bag'ishlangan va yetakchi tarixchilarning intervyularini o‘z ichiga olgan "Armon" (“Mechtateli") hujjatli filmini tomosha qilish va muhokama qilish. YouTube platformasida mavjud bo'lgan ushbu film tarixiy voqealarni bayon qilish bilan birga ekspertlar tahlilini ham taqdim etadi, bu esa uni ideal o'quv vositasiga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, jadidlar fidokorligi – bu ta'lim, matbuot, adabiyot va siyosatdagi ilg'or faoliyat orqali ifodalangan va oxiroqibat

o'z hayotlarini qurbon qilish bilan muhrlangan, millatni qurishga qaratilgan yaxlit va ongli intilishdir. Ularning fojiasi shunchaki mag'lubiyat emas, balki kelajak avlodlar uchun qoldirilgan ma'naviy vasiyatdir. Jadidlar merosini o'rgatishda taklif etilayotgan interfaol usullar shunchaki samarali pedagogik vositalar emas, balki jadidchilik ruhining o'ziga xos ifodasidir. Bahs-munozara, tanqidiy tahlil va ijodkorlikdan foydalanib, yangilik uchun kurashgan insonlar haqida dars o'tish ularning merosiga ko'rsatilgan eng haqqoniy ehtiromdir. Iqtidorli yoshlarga jadidlar fidokorligini o'rgatish – bu O'zbekiston kelajagiga kiritilgan strategik sarmoyadir. Bu jarayon kelgusi avlod yetakchilarini nafaqat tarixiy bilimlar bilan, balki jadidlar namoyon etgan asosiy qadriyatlar intellektual jasorat, fuqarolik mas'uliyati va millat taraqqiyotiga chuqur sadoqat ruhi bilan qurollantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avazov N. Mahmudxo'ja Behbudiy – ma'rifatparvar. – T., 1993. – 1-b.
2. Alimova D., Rashidova A. Mahmudxo'ja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri. – T.: Akademiya nashriyoti, 1999.
3. Behbudiy M. Yoshlarga murojaat // Tafakkur. – 1994. – № 1.
4. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – T.: Ma'naviyat, 1999.
5. Boltaboev H. Abdurauf Fitrat. – T., 1996.
6. G'aniev I. Fitrat, e'tiqod, ijod. – T., 1994.
7. Karimov N. Mahmudxo'ja Behbudiy. – T., 2010. – 22-b.
8. Qosimov B. Maslakdoshlar. Behbudiy. Ajziy. Fitrat. – T., 1994.
9. Qosimov B. Milliy uyg'onish. – T., 2002.
10. Fitrat A. Tanlangan asarlar: Ikki jildlik. – T.: Ma'naviyat, 2001.
11. Cho'lpon A. Asarlar: Uch jildlik. – T.: Xazina, 1997-1998.
12. Cho'lpon A. Yana oldim sozimni. – T.: Adabiyot va san'at, 1991.
13. Abdirashidov Z. Mahmudxo'ja Behbudiy. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2022.
14. Allworth E.A. The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History. – Stanford: Hoover Institution Press, 1994.
15. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.